

AYAŞ (ANKARA) ULU CAMİİ / AYAŞ (ANKARA) GRAND MOSQUE

Abdullah KARAÇAĞ*

Özet

Ayaş Ulu Camii, Ankara'nın Ayaş ilçesinde, Ayaş Bel'i'nin batı eteğinde, Sakarya Nehri'nin küçük bir kolu olan Ayaş Suyu'nun kenarında bulunmaktadır. Yapının tarih, banı ve usta kitabeleri mevcut değildir. Kesin yapım tarihini veren herhangi bir belgeye de rastlanmamıştır. Yapıyı konu alan çeşitli araştırma ve çalışmalarda, mimari tarzı ile mihrap ve minberinden yola çıkılarak tarihlendirildiği görülür.

Yapı, kuzey-güney doğrultusunda, meyilli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Arazinin meyli güneyden kuzeye doğru yükselerek artmaktadır. Ahşap sütunlarla taşınan, ahşap kirişlemeli tavana sahiptir. Özgün hali, bilinen diğer benzer yapılarda olduğu gibi toprak damlı iken, sonradan kırma çatı ile kaplanmış ve alaturka kiremitle örtülmüştür. Dış duvarları moloz taş ve ahşap hatilla örülmüş olan yapı, kuzey-güney doğrultusunda iki sıra halinde üçer ahşap sütun ile üç sahna ayrılmıştır. Yapının doğu, batı ve kuzey yönlerinde birer kapısı bulunmaktadır. Doğru ve batı kapıları harime giriş sağlarken, kuzeydeki kapı ikinci kattaki kadınlar mahfeline açılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayaş Ulu Camii, Ahşap Tavan, Alçı Mihrap

Abstract

The Ayaş Grand Mosque is situated at the town of Ayaş, in the province of Ankara, at the western outskirts of the Ayaş Mountainpass. The mosque is at the shore of the Ayaş stream which is a little branch of the Skarya River. There are no inscriptions regarding the construction date, patron and craftsmen of the building. There are no documents giving information about the exact construction date. The research undertaken until today dates the building according to the architectural style, mihrap and minber.

The site of the building is sloped at the north-south direction. The slope increases from south to north. The structure consists of timber posts and lintels. The original roof was made up of adobe. However, later on, it is covered with a tiled and pitched roof. The external walls are made of rubble stone reinforced with timber lintels. At the North-south direction, two rows of three posts divides the space into three. There are doors at the eastern, western and northern façades. The eastern and western doors open to a secluded holy room while the northern door opens to the women's space at the second floor.

Keywords: Ayaş Grand Mosque, Timber Ceiling, Gypsum Mihrap

* Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, 0757 Kampus-Antalya, karacag@akdeniz.edu.tr

1- GİRİŞ

Ankara'nın ilçelerinden Ayaş, Ayaş belinin batı eteğinde, Sakarya Nehri'nin küçük bir kolu olan Ayaş Suyu'nun kenarında bulunmaktadır. Ulu Cami ilçe merkezinde Cumhuriyet meydanı'ndadır (Foto.1).

Yapının tarih, banı ve usta kitabeleri mevcut değildir. Yapım tarihini veren herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Yapıyı konu alan çeşitli araştırma ve çalışmalarda, mimari tarzı ile mihrap ve minberinden yola çıkılarak 14. yüzyıl¹, 14 yüzyılın sonu veya 15. yüzyılın başları² ve 15 yüzyıla³ tarihlendirildiği görülmektedir.

Caminin doğu kapısının kapı kanatlarının üst panolarında aynalı sülüs yazı ile: “Accilû bi's-salâti Kable'l fevt ve accilû bi't-tevbeti kable'l mevt (Vakit geçmeden evvel namaz kılmakta ve ölüm gelmeden tövbe etmekte acele ediniz) Hadisi şerifi iki parça halinde yazılıdır (Foto-2-4).

1.1. Yapının Tanımı

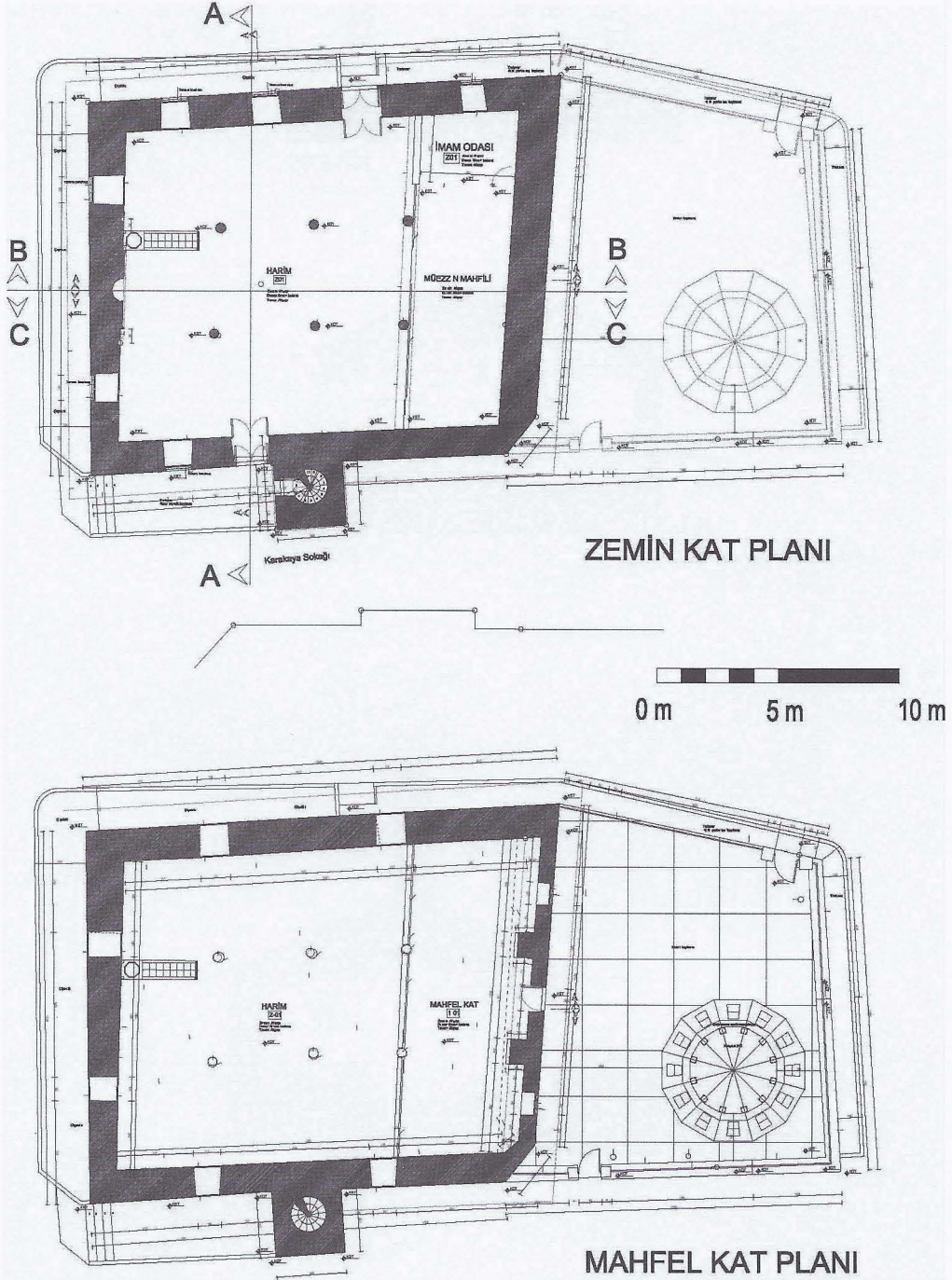
Yapı, Kuzey-güney doğrultusunda, meyilli bir arazi üzerinde yer almaktadır. Arazinin meyli güneyden kuzeye doğru yükselerek artmaktadır. Kuzey tarafındaki meyil giderilmiş etrafı taş duvar ve demir parmaklıklarla çevrilerek bir avlu meydana getirilmiştir (Foto. 1). Avlunun altında kalan kısım ise batı cepheye bir pencere ve kapıyla açılmış olup bugün depo olarak kullanılmaktadır. Bu uygulamaların; avlu duvarları ve avluda yer alan şadırvanın yapının özgün haliyle ilgisi olmadığı anlaşılmaktadır.

Cami ahşap sütunlarla taşınan, ahşap kirişlemeli tavana sahiptir (Foto. 5). Tavanın üzeri dört yönde eğimli kırma çatı ile örtülmüş, alaturka kiremit ile kaplanmıştır. Orijinalinde benzer yapılardaki gibi toprak damlı olduğu bilinmektedir. Ancak sonradan kırma çatı ve alaturka kiremitle örtülmüştür (Foto. 1).

Eser yaklaşık 17x13 m. ölçülerinde ve kuzey-güney doğrultusunda, derinlemesine dikdörtgen plânlıdır (Plân. 1). Dış duvarları moloz taş ve ahşap hatilla örtülmüş olan yapı, kuzey-güney doğrultusunda iki sıra halinde üçer ahşap sütun ile üç sahna ayrılmıştır. Doğu, batı ve kuzey yönlerinde birer kapısı bulunmaktadır. Doğu ve batı kapıları harime giriş sağlarken ku-

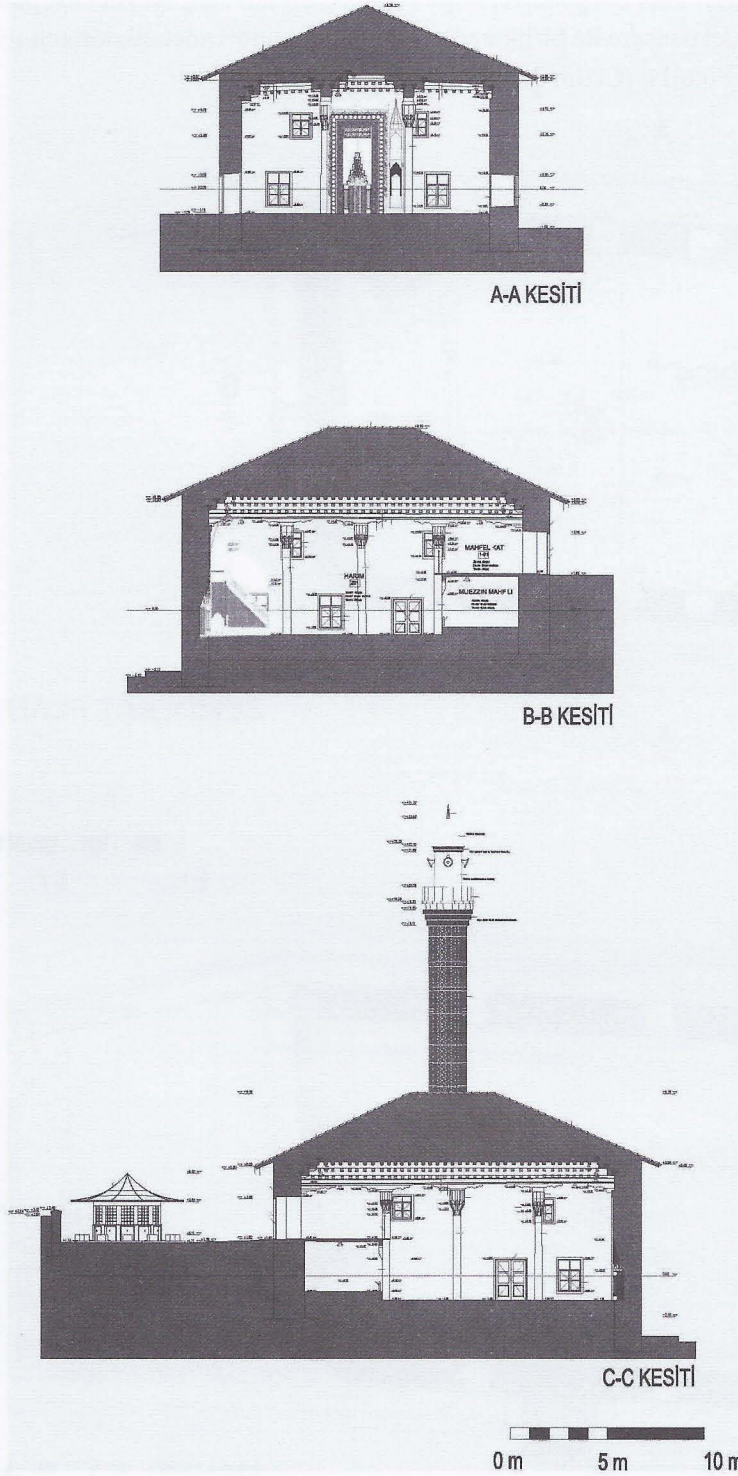
1. Y. Önge, “Selçuklularda ve Beyliklerde Ahşap Tavanlar”, *Atatürk Konferansları V*, Ankara, 1971-1972, s.190'da herhangi bir gerekçe göstermeksizin 14. yüzyıl yapısı olarak bahseder. Ö. Bakırer, *Anadolu Mihrablari*, s.225, dip not 225 ve 275'de Ayaş Ulu Camii mihrabını 14. yüzyıla tarihlendirmektedir.
2. K. Otto-Dorn, “Seldschukische Holzsaulenmoschen”, *Aus der Welt der Islamischen Kunst*, Berlin, 1959, s.72.; Ahşap tavanlı mimari tarzına göre 14. yüzyılın sonları veya 15. yüzyılın başlarında inşa edildiğini ileri sürer. G.Öney, Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları, Ankara, 1971, s.99; Yapıyı 14-15. yüzyıl ahşap tavanlı camileri arasında zikreder.
3. Anonim, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, I, Ankara, 1983, s. 493; sütun başlıkları ve ahşap tavanından hareketle 15. yüzyılda yapılmış olduğu kabul edilir. B. Karamağaralı, “Ayaş Ulu Camii”, *Ayaş ve Bünyamin Ayaşı, Ayaş, 2-4 Temmuz, 1993*, Ankara, 1993, s. 57'de mimari özellikleri, alçı mihrap ve ahşap minber kompozisyonlarına bakılarak 15. yüzyıla tarihlendirmektedir; M. Görür, “Ayaş Ulu Camii Minberi”, *Ayaş ve Çevresi Kültür-Sanat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ayaş, 2-3 Mayıs, 1997*, Ankara, 1997, s.252'de minberin teknik ve süsleme özelliklerinden yola çıkılarak, 15. yüzyıla tarihlendirmektedir; B. Eskici, *Ankara Mihrablari*, Ankara, 2001, s.101'de yapının alçı mihrabını 15. yüzyıla tarihlendirmektedir; S. Bayrakal, *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, İstanbul, 2008, s.186, dip not. 687'de yapının minberini 15. yüzyılın ilk yarısına ait örnekler içerisinde saymaktadır.

zeydeki kapı yalnızca ikinci kattaki kadınlar mahfeline açılmaktadır. Güney ve batı cephelerde ikişer adet alt, ikişer adet üst pencere, doğu cephede bir adet alt, iki adet üst pencere ve kuzey cephede ise iki adet pencere ile birlikte yapının toplam ondört adet dikdörtgen şekilli penceresi bulunmaktadır⁴ (Foto.1), (Çizim 3).

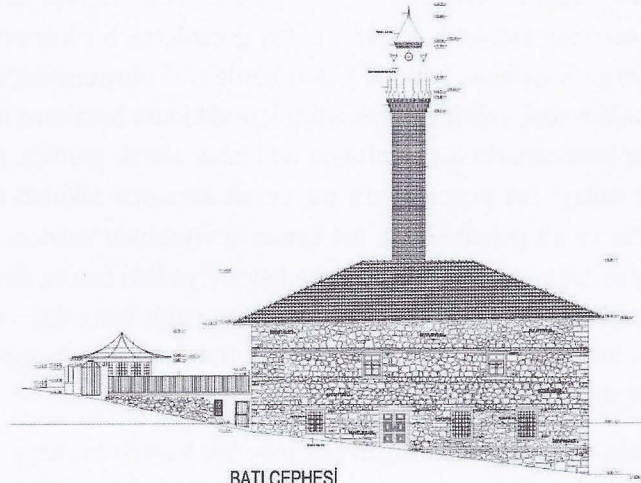

Çizim- 1 : Ayaş Ulu Camii, zemin kat ve mahfel katı plânı.

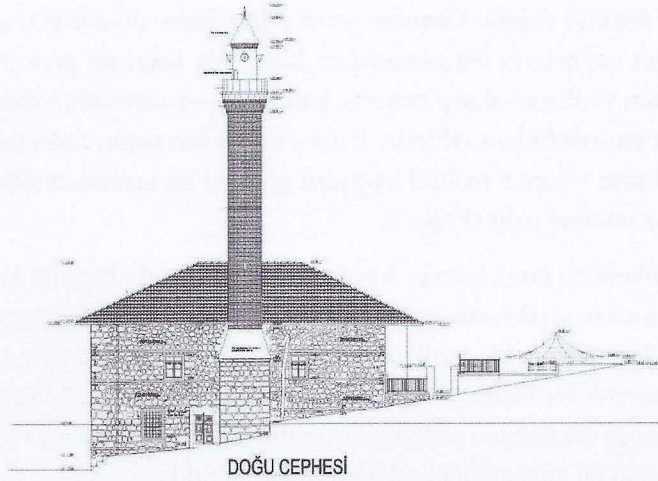
4. B. Karamağaralı, *a.g.e.*, 1993, s.55'de mihrap duvarında iki pencere eksik sayarak yanlışlıkla toplam oniki penceresi olduğunu belirtmektedir.

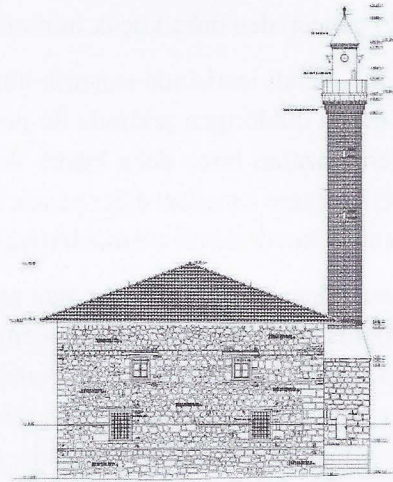
Çizim- 2 : Ayaş Ulu Camii, kesitler.

BATI CEPHESİ

DOĞU CEPHESİ

GÜNEY CEPHESİ

Çizim- 3 : Ayaş Ulu Camii, cephe görüntüleri.

1.1.1. Dış Tasvir: Yapının duvarları moloz taş malzeme ile inşa edilmiş olup, ahşap hatılıdır. Geçirdiği onarımlar sırasında taşların elden geçirilerek bir kısmının yenilendiği ve yapının bütün cephelerini kuşatacak şekilde beton hatılların⁵ oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Moloz taşlara uyum sağlayacak şekilde derzlendiği için dikkatle bakılınca anlaşılan bu beton hatıllar kuzey cephede pencerelerin üst ve altında iki kuşak olarak görülür. Batı cephede aynı hatıllar kot farkından dolayı üst pencerelerin üst ve alt kenarına tekabül etmektedir. Burada farklı olarak kapının ve alt pencerelerin, üst kenarı seviyesinde uzanan, aynı özellikte bir üçüncü kuşak mevcuttur. Güney cephede sadece en üst seviyedeki hatılın devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Doğu cephede ise yine aynı kuşağın devam ettiği buna ilave olarak kapının üst seviyesinde ikinci sıra beton hatılın bulunduğu görülür. Bahsedilen bu beton hatılların dışında cephelerin tamamında ahşap hatıllar görülür.

Kuzey cephesinin ortasında dikdörtgen şeklinde tek kanatlı bir kapı ve kapının iki yanında yaklaşık aynı mesafede iki pencere yer almaktadır. Kadınlar mahfeline açılan kapı kanadının herhangi bir özelliği yoktur. Caminin pencereleri düşey dikdörtgen şeklinde olup, kot farkından dolayı diğer cephelerin üst pencereleri hizasında fakat alt pencereleriyle yaklaşık aynı ölçülerdedir. İçten ve dıştan ahşap pencere kasalarına ve camekânlı düz çerçevelere dıştan ise lokmalı demir parmaklıklara sahiptir. Kuzey cephe duvarının doğu duvarıyla birleştiği köşe pahlanmıştır. Dıştan ve içten mahfel katından görülen bu kırılma mahfelin altındaki bölümde (alt kat) hissedilmemektedir (Foto.1).

Batı cephe merkezden biraz kuzeye kaydırılmış bir kapı ile kapının kuzeyinde tek, güneyinde iki adet alt pencere ve iki adet üst pencereye sahiptir (Foto. 1). Düşey dikdörtgen şeklindeki kapının kapı kanatları iç içe yivlenmiş kasetlerden oluşan panolara bölünmüştür. Her iki kapı kanadı da simetrik bir biçimde ahşap çerçevelerle sınırlanmış üç panoludur. Cephede yer alan pencereler düşey dikdörtgen şeklindedir ve niteliksiz ahşap kasa ve çerçevelerden ibarettir. Alt sırada yer alan üç pencere lokmalı demir parmaklıklara sahiptir. Kapının kuzeyinde yer alan alt pencere aynı sıradaki iki pencereden daha küçük tutulmuştur.

Caminin güney cephesi yapının, kendi içerisinde simetrik düzenlemeye sahip tek cephesidir. Alt sırada birbirinin aynı, düşey dikdörtgen şeklinde iki pencere ve üstte yine düşey dikdörtgen biçiminde alt sıradakilere nazaran biraz daha küçük iki pencere yer alır. Ahşap kasaları ve camekânlı ahşap çerçeveli pencere kanatları diğer pencerelerde olduğu gibi sade ve basittir. Alt sıradaki iki pencere dıştan lokmalı demir parmaklıklara sahiptir (Foto. 6).

Caminin doğu cephesinin hemen hemen ortasında yer alan minare cepheyi adeta ikiye bölmektedir. Cephenin güney kanadında kalan bölümünde, minarenin hemen güneyinde doğu kapısı bulunmaktadır. Bu cephenin sahip olduğu tek alt sıra penceresi kapının güneyinde olup, kapı ile pencere atkıları (lento) aynı seviyededir. Aynı seviyedeki iki üst sıra penceresinin biri, alt sıra penceresi ve kapının yer aldığı cephenin güney kanadında, diğeri ise kuzey kanadındadır. Alt sırada yer alan pencere lokmalı demir parmaklıklıdır. Pencereler ve kanatları diğer pencereler gibi düşey dikdörtgen biçiminde olup, içten ve dıştan sade ve basit ahşap malzemedir yapılmıştır. Harime açılan doğu kapısı ahşap atkılı ve düşey dikdörtgen bir açıklığa sa-

5. Kiriş olarak da isimlendirilebilecek bu uygulamaya, sonradan yapıldığı için duvar kalınlığı boyunca devam ettirilemeyeceğini ve taşıyıcı sistem özelliği göstermediğinden hatıl olarak isimlendirmeyi uygun gördük.

hiptir. Ahşap kapı kanatları iç içe yivlenmiş kasetlerden oluşan panolara bölünmüştür. Kitabe bulunan üst panoların dışında kanatlar simetrik olarak düzenlenmiştir (Foto.2).

1.1.1.1. Minare: Yapının minaresinin ne zaman yapıldığı bilinmemekle beraber camiye sonradan eklendiği kabul edilmektedir⁶. Minarenin moloz taş kaidesi, taş bileziği ve tuğladan yapılmış silindirik bir gövdesi bulunmaktadır. Minareye giriş kare kaidenin güney cephesindeki kapıdan sağlanmaktadır. Kapı açıklığı yekpare olarak yerleştirilmiş basık kemerli taş lentoya sahiptir. Ahşap kapı kanadının herhangi bir süslemesi yoktur. Minarenin kaidesi üzerinde yer alan pabuç “yedi sekiz” tabir edilen üçgenlerden meydana gelir. Gövdeye geçişi sağlayan pabuç kısmının malzemesi tuğla olup, üçgenlerin tuğlalarla çerçeveslendiği anlaşılmaktadır. Minarenin silindirik gövdesinin pabuca yakın kısmında bir taş bilezik mevcuttur. Minare gövdesi tamamen tuğladan yapılmış ve şerefe altı çıkıntıları yarım silindirik küçük yivlerle teşkilatlandırılmıştır. Şerefe korkulukları dahil yukarısı petek, alem yakın zamanda yenilenmiştir (Foto.7).

1.1.2. İç Tasvir: Derinlemesine dikdörtgen plânlı camide harim kible duvarına dik uzanan iki sıra halinde ahşap direkler ve bu direkler üzerinde tavan kirişlerini taşıyan büyük kirişlerle üç sahına ayrılmıştır (Foto.8). Sahınları ayıran her sırada üçer ahşap sütun olmak üzere toplam altı ahşap sütun yer alır. Tavanı, ahşap sütunlar üzerine konulan profil kesitli yastıkların desteklediği, mihrap duvarına dik uzanan kalın ahşap kirişler ve mihrap duvarına paralel uzanan tavan kirişleri ile meydana getirilmiştir. Ancak orta sahnın, sütunların iç tarafına konulan ikişer sıra konsol dizisi ile diğer sahnınlardan daha yüksek hale getirilmiştir (Foto.9-10). Camii'nin yan duvarlarına üst kısımda çepeçevre konsollar yerleştirilerek, ahşap tavanın duvarlara bindirdiği ağırlık kirişlerle bu konsollara aktarılmıştır (Foto.11). Doğu ve batı tarafta ahşap tavanın duvarlara oturduğu kısımlarda bu bir sıra konsolun üzerinde altı adet ikinci sıra ikinci sıra konsol ilave edildiği görülür. Tabanı niteliksiz ahşapla kaplanmış olan harimin kuzey tarafında kadınlar mahfeli yer alır. Kuzeydeki iki ahşap sütun hizasından doğu-batı doğrultusunda duvarlara uzatılan ahşap kirişle bölünerek oluşturulan mahfel ikinci kat durumundadır (Foto. 8). Kare formlu bu ana girişin doğu ve batı uçları duvarlara oturtulmuş, ortada ise sütunların kuzey yüzüne çakılan konsollara bindirilmiştir (Foto.9-12).

Caminin duvarları içten sıvalı ve badanalıdır. Harimin doğu duvarında bir kapı iki üst ve bir alt pencere yer alır. Kapı ve pencereler sade, basit ahşap çerçeveli ve düz camlıdır.

Kuzeyde yer alan ikinci katı oluşturan mahfeli; doğu-batı doğrultusunda atılan kare kalın girişin üzerine güney-kuzey doğrultusunda uzatılan kirişlerle meydana getirilmiştir. Mahfel tabanını oluşturan kuzey-güney istikametteki çok sayıda girişin harime uzanan uçları konsol oluşturmaktadır. Tavan konsollarıyla aynı şekilde işlenmişlerdir. Kirişlerin üzeri tahta kaplanarak mahfel zemini meydana getirilmiştir. Alttan ise tahta kaplanıp üzerine çıtalar çakılmıştır. Birbirini dik olarak kesen ahşap çıtalar tüm yüzeyde eşit kare şekiller meydana getirir. Mahfel korkuluğu ahşap kafes şeklindedir. Kuzey duvarının ortasında yer alan kapı mahfele açılmaktadır. Kapının doğu ve batısındaki pencereler ve kanatları sade ve basit ahşaptandır.

6. B. Karamağaralı, *a.g.e.*, s. 57.

Caminin harime açılan ikinci kapısının yer aldığı batı duvarında alt ve üst sırada ikişer pencere açıklığı mevcuttur. Düşey dikdörtgen şeklindeki kapı ve pencerelerin pervazları ve kanatları diğerlerinde olduğu gibi basit ve sade verilmiş ahşaptandır. Duvar yüzeyi düz sıva ve boyalıdır.

Harimin güney duvarının ortasında mihrap, mihrabın batısında minber yer almaktadır. Güney duvarı ile doğu duvarının kesiştiği köşeye yerleştirilen ahşap vaaz kürsüsünün sanat tarihi açısından bir değeri yoktur. Güney duvarına açılan alt ve üst sırada iki adet pencere mevcuttur. Tamamı düşey dikdörtgen pencerelerin alt sırada olanları daha büyük tutulmuştur.

1.1.2.1. Mihrap: Güney duvarı ortasında yer alan mihrap tavan kirişlerine kadar yükselir. Mihrap beden duvarın iç mekâna doğru yaklaşık 13 cm. çıkıntı yapar. Alçıdan kalıplama tekniği ile levhalar halinde yapılmıştır. Mihrabı oluşturan elemanlar dıştan içe doğru; *Tepelik, çerçeve ve kenar bordürleri, alınlık, köşelik, mukarnas kavsaralı mihrap nişi ve sütuncelerdir* (Foto.13).

Tepelik üç dilimli bir taç şeklindedir. Mihrabı, çeşitli profil ve genişliklerde, farklı bezemeler içeren toplam dört bordür kuşatmaktadır. Alınlık, yatay dikdörtgen iki yazı panosundan oluşur. Köşelik, kavsara ağzı ile dördüncü bordür arasında tek parçadır. Köşeliğin yüzey kaplamasında altıgenlerden oluşan bir düzenleme görülür. Mukarnas kavsaralı mihrap nişinin kavsarası beş sıra mukarnas dizisinden oluşur. En alttakiler yarım daire kemerli nişlerden ibarettir. Üstte mukarnas dizileri badem ve kanatlardan meydana gelir. Kavsara ağzı, iç bükey kavisli hatlarla yükselir. Bunlar cephede ince iki halat silmeli köşeli basamaklarla çerçeve içine alınır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında “Kelime-i tevhid” in tekrarlandığı yatay dikdörtgen bir yazı kuşağı yer alır. Mihrap nişi dört kenarlıdır (cephelidir). Mihrap nişi her iki yanda sütuncelerle sonlanır. Sütunceler, mihrap nişini sınırlandıran sütunceler başlık gövde ve kaideden oluşur ve her iki sütunce de birbirinin aynı şekilde düzenlenmiştir. İki kademeli olan başlıklar kare şeklindedir. Sütuncelerin gövdeleri kare kesitli ve yivlidir (Foto.13).

1.1.2.2. Minber: Her iki yüzü de simetrik işlenmiş ahşap minberin süpürgelikleri, merdiven korkulukları, köşkü, kapının bazı bölümleri ile yan aynalıkları kuşatan ince bordürlerden bazıları yenilenmiştir. Yenilenen kısımlar bezemesizdir (Foto. 14).

Ceviz ağacından yapılmış minberin, yan aynalık ve köşk altında, üst üste çakılan panoların yüzeyleri oyma tekniği ile süslenmiştir⁷. Dolayısıyla, geometrik parçaların etrafındaki çita görünümlü unsurlar çakılan veya geçme yapılan çita şeklinde değildir⁸. Bu unsurların sırtları yuvarlatılmış ve ensiz tutulmuştur (Foto. 14-16). Özellikle yan aynalıklarda, geometrik kompozisyonların geniş açılımları söz konusudur. Merdiven korkuluklarını oluşturan yatay dikdörtgen panolarda kafes tekniği görülür.

7. Minberden bahsedilen bazı yayınlarda Sahte künde-kari tekniği ile yapıldığı ileri sürülmektedir. Bkz: B. Karamağaralı, *a.g.e.*, s. 56; M. Görür, *a.g.e.*, s. 245’de “sahte künde-karinin tamamen kabartma künde-kari tekniği” nde yapıldığını söyler.

8. Bu sebeple sahte künde-kari tekniği denilemez. Sahte künde-kari olabilmesi için geometrik parçaların çerçevesini oluşturan çitaların çakılmış veya yapıştırılmış olması gerekirdi oysa burada oyma yoluyla elde edilmiş çita görünümlü profiller söz konusudur.

Minber, kapı, doğu ve batı yüz olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kapı; içte geometrik süslemeli iki sütunce üzerindeki bitkisel süslemeli şeritlere oturan, köşelikleri bitkisel süslemeli yedi dilimli kapı kemeri vardır. Köşelikler üzerinde bitkisel süslemeli yatay şerit ile bunun üzerinde beş dilimli taç kısmı bulunmaktadır. Taç kısmı geometrik süslemelerin çerçevelediği bitkisel süslemelerle bezenmiştir. Kapı iki yanda, üst kısımlarında altı kademeli köşe topuzları bulunan sövelerle sınırlanmaktadır. Taht kısmında, içte yarım palmet biçimli konsollara oturan beş dilimli kemer vardır. Tahtın üstünde ise sekizgen kasnak ile piramidal külâh ve alem yer almaktadır (Foto.14).

Doğu ve batı yüzlerin alt kısmında, taht altı ve aynalık altına yerleştirilen çıtalarla oluşturulan süpürgelikler bulunmaktadır. Bunların üzerinde güneyde, doğu yüzde beş dilimli kaş kemerli, batı yüzde dikdörtgen dolap vardır. Dolapların üzerinde geometrik süslemelerin bitkisel süslemelere çerçeve oluşturduğu dikey dikdörtgen panolar görülmektedir (Foto. 16). Panoların üst, tahtın ise alt kısmı ile ortalarında bitkisel süslemeli yatay şeritler yer almaktadır. Doğu yüzde bu iki şerit arasında bitkisel süslemeli yatay ve dikey şeritler vardır. Tahtın iç kısmında yarım palmet biçimli konsollara oturan beş dilimli kaş kemer görülmektedir. Taht üstünde ise sekizgen kasnak, piramidal külâh ve alem görülmektedir. Taht altı panoları ile aynalıklardaki üçgen panolar arasında doğuda birincisi geometrik süslemelerin bitkisel süslemelere çerçeve oluşturduğu, ikincisi bitkisel süslemeli iki dikey şerit; batıda ise geometrik süslemelerin çerçeve oluşturduğu bitkisel süslemeli dikey bir şerit bulunmaktadır. Kuzey kısmında, geometrik süslemelerin bitkisel süslemelere çerçeve oluşturduğu üçgen panolar vardır. Bunların üzerinde ise korkuluklarda ikişer yatay dikdörtgen pano vardır. Panolar geometrik süslemelidir (Foto.14-16).

1.2. Malzeme ve teknik

Ayaş Ulu Cami'inde moloz taş, tuğla, ahşap, ve alçı malzemelerin kullanıldığı görülür. Beden duvarları ve minarenin kaidesi moloz taştandır. Moloz taş örgülerin arasına bazı seviyelerde ve özellikle kapı ve pencerelerin lento seviyelerinde ahşap hatılların yer aldığı görülür. Minarenin pabuç, gövde ve şerefe altı tuğladan örülmüştür. Yapının örtü sistemini taşıyan sütunlar ve sütun başlıkları ile tavanı tamamen ahşap malzemedendir. Aynı şekilde mahfel zemini ile mahfelin paravanı, kapılar ve pencerelerin atkıları, çerçeve ve kanatları ahşaptandır. Minberi ceviz ağcından ve çakma tekniğiyle yapılmıştır. Minberde özellikle köşk altında görülen çiviler, çeşitli boyutlardaki ahşap levhaların yan yana çakılmasıyla yapıldığını göstermektedir. Bu levhalar ahşap "oyma tekniğiyle" süslüdür⁹. Alçı ise mihrabında karşımıza çıkar. Mihrap alçı tekniklerinden "kalıplama tekniğiyle" yapılmıştır¹⁰. Orijinalinde bilinen diğer benzer yapılarda olduğu gibi toprak damlı iken, sonradan kırma çatı ve alaturka kiremitle örtülmüştür.

9. Daha önce yapılan bir takım yayınlarda söylendiği gibi künde-kâri tekniğinin burada hiçbir uygulaması yoktur. Geniş bilgi için bkz. "minber" bölümü.

10. Bu teknikte, istenilen boyutlarda, üzerine negatif şekilde motif ve kompozisyonların işlenerek hazırlandığı kalıplara, belli bir kıvamda hazırlanan alçı doldurulur. Kuruduktan sonra kalıptan çıkarılan alçı levhalar, düşey ya da yatay ekseninde yan yana eklenerek istenen yüzeylere kaplanır. Geniş Bilgi için bkz: A. Karaçağ. *a.g.e.*, 2002.

Ahşap tavan sisteminin en basiti sayılan ve düz atkı kirişlemenin 11-15. yüzyıllarda Anadolu yapılarında sadece bir çeşit yapılmadığını, böyle tavanların inşa ve tezyinatı için çeşitli şekillerin denendiği görülmektedir. Rahmetli Y. Önge tarafından yapılan bir çalışmayla bu uygulamalar ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmuş ve çeşitli gruplara ayrılmıştır¹¹.

Ayaş Ulu Cami'inin tavanı, teknik bakımından "Ahşap kirişlemesi üstten kaplama tavan"¹² olarak isimlendirilen gruba dahil edilebilir. Bu şekildeki tavanlarda tavanın ahşap kaplaması kirişlerin üstlerine çakıldığı için alttan görülen sadece ahşap kirişler ve bunların aralarından daha yukarıda seçilen kaplama tahtalarıdır. Kirişlerin yönü genellikle dikdörtgen planlı hacimlerde, dikdörtgenin kısa kenarına paraleldir. Bu şekil düz ahşap kirişleme ve meyilli ahşap kirişleme olarak iki biçimde uygulanır. Düz ahşap kirişlemede, kirişler yatay vaziyette ve muntazam aralıklarla, doğrudan doğruya karşılıklı duvarlara veya hatılara oturtulmuşlardır. Tavanın kademeli bir şekilde ve daha zengin bir görünüşe sahip olması arzu edildiği takdirde, kirişler, duvar hatıllarının üzerine kiriş aralığı kadar ara ile çepeçevre konulan profilli ahşap konsollara oturtulur. Bunun için genellikle konsolların uçlarına üste gelecek kirişlere yataklık etmek üzere bir çerçeve hatılı konulur. Ahşap konsollar, mekânın karşılıklı duvarları arasındaki mesafeyi küçülterek kirişlerin daha rahat istinadını sağladığı gibi, tavanın plastik tesirini de güçlendirirler. Konsolların aralarında ve geride kalan düşey yüzler, tıpkı kiriş aralarında olduğu gibi yatay ahşap levhalarla kapatılır. Konsol arası boşlukların üstleri de, boyuna uygun ve birkaç konsol üstünü kapatacak şekilde hazırlanmış tahtalarla örtülür. Bunlara örnek olarak, Ankara'da 15. yüzyılda inşa edilen İsfahani Mescidi, Poyracı Mescidi ile Beyşehir Köşk Köyü Camisi gösterilebilir. Bilhassa *Köşk Köyü Cami*'nin tavan elemanları renkli nakışlarla süslenmiştir¹³.

Yapının ahşap direkleri üzerinde yer alan başlıklar "tepesi aşağı konulmuş kesik koni veya piramit biçimindedir". Bu tip ahşap sütun başlıkları genellikle mukarnaslarla süslenmiştir¹⁴. Bu şekildeki başlıklarda, ya başlık kütesi içinde bir eksen halinde devam eden gövde uzantısına, ayrı ayrı parçalardan işlenmiş mukarnas dilimlerinin birbiri üzerine gelecek tarzda çakılması veya büyük boyuttaki bir parçadan oyulmak suretiyle meydana getirilmişlerdir¹⁵. Ayaş Ulu Camii sütun başlıkları, bahsedilen birinci yolla yani, mukarnas dilimlerinin yan yana ve üst üste gelecek şekilde çakılmasıyla elde edilmiştir. Aynı yolla yapılmış, (çakma) başlıklar, Beyşehir Eşrefoğlu Camii ve Afyon Ulu Cami'inin başlıklarında karşımıza çıkar. Bazı örneklerde bu mukarnaslı başlıklar renkli nakışlarla süslenmiştir.

1.3. Süsleme

Ayaş Ulu Camii benzeri ahşap tavanlı, toprak düz dam örtülü diğer camilerde olduğu gibi dıştan oldukça sade yapılmış ve moloz taş duvarları dıştan ve içten herhangi bir süsleme yoktur. Süsleme daha çok ahşap tavanda kadınlar mahfeli konsol araları ve kiriş yüzeyi, doğu kapısının ahşap kapı kanatları, ahşap minber ve alçı mihrapta toplanmıştır.

11. Y. Önge, *a.g.e.* s.181-182.

12. Y. Önge, *a.g.e.* s.181-182.

13. Y. Önge, *a.g.e.*, 1972, s.182-183.

14. Y. Önge, "Anadolu Mimari Sanatında Ahşap Stalaktitli Sütun Başlıkları", *Önasya Mecmuası*, Sayı: 37, Ankara, 1968.

15. Y. Önge, *a.g.e.*, 1972, s.190

Doğu cephesinde yer alan kapının ahşap kapı kanatlarını üzerindeki madeni kabalar kapı yüzeyini üç bölüme ayırmaktadır (Foto.2-4). Bunlar ortada dikdörtgen, altta ve üstte kare şeklindedir. İçleri iç içe geçmiş geometrik bir kompozisyon düzenine sahiptir. Kapı kanatlarının üst bölmelerinde iki levhaya *hadis-i şerif* oyulmuştur. Bu kapının Tekke Köyü'nde bulunan eski Karakoyunlu Köyü Camisi'nden Ayaş'a getirilmiş olduğunu ileri sürülmekle¹⁶ beraber bunu doğrular bir kanıt da yoktur.

Yapının; düzgün ahşap hatıllar ve üzerinde yer alan ahşap kirişlemesi, mukarnaslı başlıkları, başlık ve ana taşıyıcı kirişler arasında yer alan profil kesitli yastıklar ile ahşap direkleri, kirişlerin oturduğu -sahınları ve duvarları çepeçevre dolanan- tek ve çift sıra profilli konsolların oluşturduğu ahşap tavan sistemi, mimari kuruluşunun yanı sıra başlı başına plastik ve estetik bir görünüm arz eder.

Tavanda yer alan bu ahşap elemanların bugünkü haliyle boyalı olduğu görülmekle birlikte özgünde nasıl olduğunu anlamak zordur. Harimin kuzey tarafında bulunan kafesli kadınlar mahfelinin bir sıra konsola oturan tabanında; konsol araları ve konsolların bastığı doğu batı yönünde uzanan taşıyıcı kirişin güney yüzünde kırmızı ve yeşil boyalı nakışlara ait izler dikkati çekmektedir (Foto. 17-18). Hataî tarzı çiçeklerle süslediği anlaşılacakla birlikte bu kalemişleri çok silindiği için şekilleri tam olarak belirlenememektedir.

1.3.1. Mihrap

Mihrabı oluşturan elemanlar dıştan içe doğru; *Tepelik, çerçeve ve kenar bordürleri, alınlık, köşelik, mukarnas kavsaralı mihrap nişi ve sütüncelerdir*¹⁷.

Tepelik; kenarlardan merkeze doğru kademeli basamaklarla alçalan ve ortada kademeli basamaklarla yükselen üç dilimli bir taç şeklindedir.

Kenar bordürleri; mihrabı kuşatan çerçeveler ince veya geniş olmalarına bakmaksızın bordür olarak nitelendirildiğinde, farklı genişliklerde dört bordür görülmektedir (Foto. 13). *En dıştaki*, düz profilli kenar çerçevesinin bazı kısımlarından yüzeysel kabartma bitkisel motiflerin olduğu anlaşılacakla birlikte seçilemez hale gelmiştir. *İkinci bordür*, içbükey profilli yazı bordürüdür. Nesih yazı ile "Kelime-i Tevhid" aynı kalıptan çoğaltılarak bordür boyunca tekrarlanmıştır. Yazının zeminini, seyrek olarak serpiştirilmiş kıvrımdal ve rumî motifleri doldurur. Yazı iç kenarda ince bir zencirek şeridiyle sınırlanır. *Üçüncü bordür* düz profillidir. Sırtları kavisli kalın şeritler, bordürün iki kenarı boyunca düşey yönde ilerleyip eşit aralıklarla kesişerek bir zencirek kompozisyonunu tamamlamakta, aralarda ise her biri eş büyüklükte olan altıgen bölmeler meydana getirmektedir. Şeritlerin yüzeyi balıksırtı şeklinde yivlidir. Altıgenlerin içlerinde basık birer kabara yer alır. Bunların yüzeyleri kıvrık dal ve rumî motifli bitkisel bezeme kaplıdır. *Dördüncü bordür* düz profillidir, iç taraftan da ince bir halat silme ile sınırlanır. Süsleme kompozisyonu yüzeysel kabartma yıldızlı geometrik geçme şeklindedir. Merkezden çıkan sırtları kavisli ince şeritler kesişerek çapraz eksenler üzerinde birbirlerine

16. M. Aldan, *Ayaş*, Ankara, 1985, s.32; A. Ersoy, *XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği*, İstanbul, 1993, s.13.

17. Mihrabın kuruluşu ve özellikleri ile ilgili tanımlamalarda faydalanılan kaynaklar için bkz. Ö. Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*, Ankara, 2000; B. Eskici, *Ankara Mihrabları*, Ankara, 2001; A. Karaçağ, *Beylikler Devri Yapılarında Alçı Süslemeler*, S.Ü. S.B.E. Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2002.

doğrudan bağlanan iri oniki kollu yıldızlar meydana getirir. Yıldızlar bordürün ortasında tam, kenarlarda yarımşar gelerek uzanır. Aralarda beş köşeli küçük yıldızlar ve altıgen bölmeler oluşur. Merkezde oluşan oniki kollu yıldızların içleri çark-ı felek, yıldız kollarının içleri ise bitkisel motiflerle dolguludur. Boya tabakaları bu yüzeysel dolgu motiflerini zor seçilir hale getirmiştir. Kompozisyon dış kenarda uzanan ince bir zencirek şeridiyle sınırlanır.

Alınlık, yatay dikdörtgen iki yazı panosundan oluşur. Burada iki satırlık görüntü verilmiş olmakla birlikte, birbirinden bağımsız her iki satır da aynı kalıptan çoğaltılarak elde edilmiş “El-müminü fi'l-mescidi Ke's-Semeki fi'l-Mai” (Mescidde mümin suda balık gibidir) yazılı *hadis-i şerif* ikişer kere tekrar edilmiştir¹⁸. Her iki satırı oluşturan panoların etrafını, tek sıra halinde belirli aralıklarla yerleştirilen ve inci dizilerini hatırlatan küçük dairesel kabalaranın yer aldığı ince bir şerit kuşatır.

Köşelik, kavsara ağzı ile dördüncü bordür arasında tek parçadır. Köşeliğin yüzey kaplamasında altıgenlerden oluşan bir düzenleme görülür. Süslemede esasen iki farklı kompozisyon aynı anda iç içe kullanılmıştır. Birincisinde sırtları kavisli ince şeritlerin oluşturduğu altı köşeli yıldızlar yatay ve çapraz yönlerde tek köşelerinden birleşerek sıralanır. Birleşen yıldızların aralarında altıgenler oluşur. İkincisinde yıldızları çevreleyen altıgenler yanaşık düzende birbirleriyle birleşerek petek örgüyü meydana getirir. İki kompozisyonun birleşmesiyle aralarda eşkenar dörtgenler oluşur. Aralarda oluşan dörtgenler ve yıldızların içleri, güçlükle seçilebilen yüzeysel kabartma rumi-palmetli bitkisel motiflerle dolguludur.

Mukarnas kavsaralı mihrap nişi; mihrap nişinin kavsarası beş sıra mukarnas dizisi yer alır. En alttakiler yarım daire kemerli nişlerden oluşur. Üstte mukarnas dizileri badem ve karnatardan meydana gelir. Kavsara ağzı, iç bükey kavisli hatlarla yükselir. Bunlar cephede ince iki halat silmeli köşeli basamaklarla çerçeve içine alınır. Kavsara ile nişin alt kısmı arasında *Kelime-i tevhid*' in tekrarlandığı yatay dikdörtgen bir yazı kuşağı yer alır. Mihrap nişi dört kenarlıdır (cephelidir). Her kenar ince halat silmelerle çerçeve içine alınmıştır. Nişin her bir kenarını oluşturan levhalar aynı kalıptan çoğaltılmıştır. Çapraz eksenlerde birbirine doğrudan bağlanan on kollu yıldızlar çerçevenin kenarlarında tam ortadan kesilerek düşey eksende yarım yarım sıralanmaktadır. Aralarda oluşan beş köşeli küçük yıldızlar ve yıldız kollarının içleri güçlükle seçilebilen bitkisel motifler ile dolguludur.

Sütunceler, mihrap nişini sınırlandıran sütunceler başlık gövde ve kaideden oluşur ve her iki sütunce de birbirinin aynı şekilde düzenlenmiştir. İki kademeli olan başlıklar kare şeklindedir. Altta ince birer mukarnas dizisi yer alır. Kare başlıkların ön ve yan yüzlerinde birer rozet bulunur. Rozetlerin içlerini kıvrımdal ve rumili bitkisel motifler doldurur. Sütuncelerin gövdeleri kare kesitli ve yivlidir. Kaideler ise başlıklarla aynı özelliklere sahiptir.

1.3.2. Minber

Minberde geometrik ve bitkisel olmak üzere iki tür süsleme ile karşılaşılmaktadır. Geometrik süslemeler kapıda, dilimli kemerin oturduğu sütunce gövdelerinde, taç kısmını oluşturan dilimli panoda, taht altı panolarında, doğu ve batıdaki dikey şeritlerde, korkuluklardaki yatay dikdörtgen panolar ile aynalıklardaki üçgen panolarda karşımıza çıkmaktadır (Foto. 14).

18. Bazı yayımlarda *Ayet-el Kürsi* olduğu ifade edilmektedir. Bkz. B. Karamağaralı, *a.g.e.*, s. 56; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, s. 492.

1.3.3. Bitkisel Süslemeler: Kapıda dilimli kemer köşelikleri ile üzerindeki yatay şeritte, doğu yüzde taht çerçevelerindeki yatay ve dikey şeritlerde, taç kısmı, taht altı ve aynalık-taki panoların içinde geometrik süslemeler içindeki, dört kollu yıldız, beş kollu yıldız, sekiz kollu yıldız, oniki kollu yıldız, dörtgen, düzgün olmayan altıgen ve sekizgen panolar içinde görülmektedir.

1.3.4. Geometrik Süslemeler: Balık pulu, sekizgen kesiti, sekizgen, dörtgen, düzgün olmayan altıgen, dört kollu yıldız, beş kollu yıldız, sekiz kollu yıldız ve oniki kollu yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyonlar oluşturmaktadır.

Kapı kemerinin oturduğu sütunceler üzerinde balık pulu kompozisyonlu geometrik süsleme vardır.

Korkuluklardaki panolarda, sekizgen kesitlerinin kesişmesiyle oluşan Türk düğümü kompozisyonlu geometrik süsleme bulunmaktadır.

Kapının taç kısmı, taht altı panolarında, kırık çizgilerin kesişmesiyle sekizgenler ile aralarda dört kollu yıldızlardan oluşan sekizgen kompozisyonlu geometrik süsleme bulunmaktadır.

Taht altı ile aynalık panoları arasındaki dikey şeritlerde, kırık çizgilerin kesişmesiyle sekiz kollu yıldızlar ile aralarındaki eşkenardörtgen şekilli sekiz kollu yıldız kompozisyonlu geometrik süsleme yer almaktadır.

Aynalıklardaki üçgen panolarda, kırık çizgilerin kesişmesiyle merkezde oniki kollu yıldız, düzgün olmayan dörtgen ve altıgenler ile bunları kuşatan beş kollu yıldızlar, köşelerde sekizgenlerden oluşan oniki kollu yıldız kompozisyonlu geometrik süsleme görülmektedir.

Bitkisel Süslemeleri, kıvrık dal, palmet, yarım palmet ve rumilerden oluşan kompozisyonlar meydana getirmektedir.

Kapı kemer köşeliklerinde, spiral kıvrık dallar ile dallardan çıkan rumi ve çift rumilerden (palmet) oluşan palmet-rumî kompozisyonlu bitkisel süslemeler karşımıza çıkmaktadır.

Köşelik üzerindeki yatay şeritte, doğu yüzdeki taht çerçeveleri üzerindeki şeritlerde, spiral dönerek devam eden kıvrık dallardan çıkarak, spiral dönen palmet ve rumilerden oluşan palmet-rumî kompozisyonlu bitkisel süsleme vardır .

Kapının taç kısmındaki, taht altı panolarındaki, sekizgen panolar içinde, merkezden çapraz eksenlerde çıkan palmetler ile dikey ve yatay eksenlerden çıkan bunlardan daha uzun olan palmetlerden oluşan palmet kompozisyonlu; çapraz eksenlerden çıkan palmetlerin yapraklarından çıkarak içe dönen çift rumilerin sap oluşturduğu palmet kompozisyonlu; spiral dönen kıvrık daldan çıkan palmet ve rumilerden oluşan palmet-rumi kompozisyonlu; ortadaki palmetin sapından çıkarak yanlardan yukarı devam eden kıvrık dallardan çıkan rumîler ile üstte birleşen dalların oluşturdukları palmetlerden oluşan palmet-rumi kompozisyonlu bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Dört kollu yıldız panolar içinde ise, stilize palmetlerden oluşan palmet kompozisyonlu bitkisel süslemeler yer almaktadır.

Aynalıklardaki üçgen panolarda, oniki kollu yıldız panolar içinde, merkezden çıkan palmetlerin yapraklarının birleşerek sap oluşturduğu ters palmetlerden oluşan palmet kompo-

zisyonlu; yatay ve dikey eksenlerden çıkan palmetlere çerçeve oluşturan çapraz eksenlerden çıkan ince uzun palmetlerden oluşan palmet kompozisyonlu; yatay eksendekiler ince uzun üç yapraklı, dikey eksendekiler beş yapraklı palmetlerden oluşan palmet kompozisyonlu bitkisel süslemeler görülmektedir.

Sekizgen panolar içinde; ortadaki palmetin sapından çıkarak palmete çerçeve oluşturan, üstte ise birleşerek palmet oluşturan palmet kompozisyonlu; ters ve düz palmetten oluşan palmet kompozisyonlu bitkisel süslemeler vardır .

Düzgün olmayan dörtgen panolarda, düz-ters palmetlerden ve rumiden oluşan bitkisel süslemeler bulunmaktadır.

Düzgün olmayan altıgenler içinde, merkezdeki palmetin sapından çıkarak çerçeve oluşturan kıvrık dalların üstte birleşerek palmet oluşturduğu palmet kompozisyonlu bitkisel süsleme yer almaktadır.

Beş kollu yıldız panolarda, tek palmetten oluşan palmet kompozisyonlu bitkisel süslemeler görülmektedir .

Doğu yüzde aynalık ile taht altı panoları arasındaki ikinci dikey şeritte kıvrık dallardan kayık eksenlerdeki rumilerden oluşan rumî kompozisyonlu bitkisel süsleme vardır.

Taht kısmının içindeki dilimli kemerlerin oturduğu konsollar yarım palmet biçimindedir.

1.4. Yapının Geçirdiği Onarımlar ve Bugünkü Durumu

Ayaş Ulu Camii gördüğü onarımlar ve birtakım değişikliklere rağmen, büyük ölçüde özelliklerini koruyarak günümüze ulaşmıştır. Bu günkü durumuyla oldukça sağlam ve ibadete açıktır.

Yapıyla ilgili gerçekleştirilen onarımlara ait elde edilebilen bilgileri oldukça sınırlıdır. Çalışmasında, minberi konu alan A. Ersoy, hiçbir dayanak göstermeksizin Minberin 1256 H. / 1840 M. yılında onarım gördüğünü belirtmektedir¹⁹.

Yapının, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki dosyasında²⁰, 1992 yılı öncesinde yapılan onarım ve müdahalelere ait herhangi bir bilgi görülmemektedir. Bu tarihlerde yapılan Camiye ait bazı çizilmeden ise bu günkü halinden farklı bir durumunun olmadığı anlaşılmaktadır. En azından bu tarihten sonra caminin plânı ve genel özelliklerini etkileyecek bir müdahaleye maruz kalmadığı, bugünkü halini daha önceki onarımlarda aldığı anlaşılmaktadır. 1992 tarihli adı geçen onarım kararında yapılması uygun bulunan işer; “*caminin çatısının tamir ve tahkimi, alaturka kiremitlerin yenilenmesi, ahşap saçakların, yağmur oluklarının, düşey yağmur borularının yenilenmesi, bozuk durumdaki ahşap pencere kasalarının mevcut durumuna göre yenilenmesi, dıştaki lokmalı demir parmaklıkların yenilenmesi, iç sıvaların raspa edilerek yeni-*

19. A. Ersoy, *a.g.e.*, 1993, s.14

20. Dosyasında bulunan belgeler: 04.06.1992 tarihli onarım fişi ve aynı tarihli (rölövelerinin alınıp onarım fişinde belirtilen onarımların yapılması talebi) rapor ile bu talebin görüşülüp uygun bulunduğu 02.07.1992 tarihli Ankara, Koruma Kurulu kararı. Aynı tarihlerde yapıldığı anlaşılan rölöve çizimleri.

den sıvanması, ahşap döşemenin bozuk olanlarının yenilenmesi, badanın yapılması, elektrik tesisatının yenilenmesi, dış duvar kenarlarına tretuvar yapılması, içteki muhdes bölümlerin kaldırılması” olarak sıralanmıştır.

Yukarıda sıralanan işlemler dışında yapının minare, minber, ve çatısı gibi bölümlerinde onarım ve değişikliklerin gerçekleştiği izlenebilmekle birlikte, bu onarım ve değişikliklerin hangi tarihlerde ve hangi ölçülerde gerçekleştirildiğini gösterir bilgi ve belgelere ulaşılamamıştır.

Ayaş Ulu Camii ile aynı veya benzer tarzda yapılmış günümüze ulaşan diğer örnekler de dikkate alınıp, döneminin malzeme, mimari ve süsleme özelliklerinden hareketle özgün durumunun belirlenmesi ve hangi bölümlerde değişikliklerin yapılmış olabileceği ileri sürülebilir. Eldeki bilgi ve belgelerin yetersizliği, en azından bugün için bu yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Değerlendirme bölümünde detaylı olarak diğer yapılarla karşılaştırılarak gerekçeleri ortaya konulan bu tespitler burada sadece sıralanacaktır.

Buna göre; yapının benzer ahşap tavanlı camiler gibi, Dıştan oldukça mütevazî görünen, moloz taş ve ahşap hatıllı duvarlara sahip olduğu, sonradan bu duvarlardaki taşların bir kısmının yenilenecek tamamının çimento esaslı harçla yeniden derzlendiği, ahşap hatılların yanısıra belli seviyelerde duvarların beton hatıllarla takviye edildiği, beton hatılların da duvarla uyumlu görünmesi için taş gibi derzlendiği anlaşılmaktadır.

Caminin doğu duvarı ortasında yer alan, kare taş kaide ve tuğladan inşa edilmiş, üçgenlerle geçilen pabuç ile silindirik gövdeye sahip minarenin, konuyla ilgili çalışmaların tamamında yapıya sonradan eklendiği görüşü hakimdir²¹. Bugün mevcut olan minarenin ne zaman ve kim tarafından yapıldığı, yapının ilk inşasına ait minaresinin olup, olmadığı varsa özgün minaresinin özellikleri hakkında fikir verecek hiçbir bilgiye ve belgeye rastlanmamıştır.

11-15. yüzyıllarda Anadolu yapılarında görülen düz atkı kirişlemenin uygulandığı birçok yapıdan birisi olan, ahşap kirişlemesi üstten kaplama tavana sahip Ayaş Ulu Camii’inde diğer camilerin tamamında olduğu gibi özgünde toprak dam örtüye sahip olduğu sonradan kırma çatı ve alaturka kiremitle kaplandığı anlaşılmaktadır.

Kadınlar mahfeli konsol aralarında ve kiriş yüzeyinde ahşap üzerindeki boyalı nakışların kalıntıları Ayaş Ulu Camisi tavanının bazı kısımlarının ahşap üzerine kalemşi süslemelere sahip olduğunu göstermektedir. Fakat tam olarak hangi kısımlarda yer aldığı ve süsleme kompozisyonlarını tespit etmek imkanı kalmamıştır.

Mihrap ana karakterini büyük ölçüde korumaktadır. Ancak yakın zamana kadar üzerinin çeşitli zamanlarda farklı renklerle gelişigüzel boyanmış olduğu V.G.M arşivinde yer alan bir fotoğraftan anlaşılmaktadır. 1939 tarihli bu fotoğraf bu tarihten sonra mihraba müdahale edilerek en azından bu çirkin boyalardan arındırıldığını göstermektedir. Bugünkü haliyle üzerine kat kat sürülen boya tabakaları özellikle yüzeysel kabartma motifleri kısmen örtmüştür.

Minberin çeşitli tamir ve değişikliklere uğradığı anlaşılmakla beraber, ne zaman ve kim tarafından gerçekleştirildiğini gösterir belge ve bilgi yoktur. Minberin dilimli taç kısmı, yan

21. B. Karamağaralı, a.g.e., 1993; *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, I. s. 492.

yüzlerindeki süpürgelikler, korkuluklar, gergi ve kirişler, doğu yüzündeki köşk altındaki dilimli kemerli açıklık eserin geçirdiği tamirleri göstermektedir. Doğu yüzündeki köşk altında meydana getirilen açıklıktan çıkarılan parçanın, kapının taç kısmına yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Yapının dışında kuzey tarafında yer alan avlunun zemini beton bloklarla kaplanmış, etrafı duvarlarla çevrilmiş ve sanat tarihi açısından hiçbir özellik taşımayan bir şadırvan yapılmıştır. Ne zaman yapıldığı belirlenemeyen bu uygulamaların tamamı sonradandır.

2- DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ayaş'ın en eski ve en büyük yapısı olan Cami ilçe merkezinde Cumhuriyet Meydanı'ndadır. İnşa tarihi, banı ve usta kitabeleri mevcut değildir. Kesin tarihini veren herhangi bir belgeye de rastlanmamıştır. Doğu kapısı kanatlarının üst panolarında aynalı sülüs yazı ile yazılan kitabe bir *Hadis-i Şerif* mevcuttur. İstifi ve karakteri bakımından yazının 15. yüzyıldan evvele ait olamayacağı ileri sürülmektedir²².

Yapı moloz taş, tuğla, ahşap ve alçı malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Beden duvarları ve minarenin kaidesi moloz taştır. Duvarlarda moloz taş örgünün arasına bazı seviyelerde ve özellikle kapı ve pencerelerin atkı seviyelerinde ahşap hatlı yerleştirilmiştir. Minarenin pabuç, gövde ve şerefe altı tuğladandır. Örtüyü taşıyan sütunlar ve sütun başlıkları ile tavanı tamamen ahşaptır. Aynı şekilde mahfel zemini ile mahfelin paravanı, kapılar ve pencerelerin atkıları, çerçeve ve kanatları ahşaptandır. Yapının minberi ceviz ağcından ve çakma tekniğiyle yapılmıştır. Minberde özellikle köşk altında görülen çiviler (mıh), çeşitli boyutlardaki ahşap levhaların yan yana çakılmasıyla yapıldığını gösterir. Bu levhalar ahşap "oyma tekniğiyle" süslüdür²³. Mihrabı alçıdan ve "kalıplama tekniğiyle" yapılmıştır²⁴.

Yapı, Kuzey-güney doğrultusunda meyilli, ancak meyli kuzeye doğru artan bir arazi üzerinde yer almaktadır. Caminin kuzey tarafındaki meyil mahfel katı kotunda giderilmiş etrafı taş duvar ve demir parmaklıklarla çevrilerek bir avlu meydana getirilmiştir. Avlunun altında kalan kısım ise batı cepheye bir pencere ve kapıyla açılmış olup depo olarak kullanılmaktadır. Bu uygulamaların; avlu duvarları ve avluda yer alan şadırvanın yapının özgün haliyle ilgisi olmadığı anlaşılmaktadır.

Cami ahşap sütunlarla taşınan, ahşap kirişlemeli tavana sahiptir. Orijinalinde bilinen diğer benzer yapılarda olduğu gibi toprak damlı iken, sonradan kırma çatı ve alaturka kiremitle örtülmüştür.

Harim kuzey-güney doğrultusunda derinlemesine dikdörtgen plânlıdır (Plân.1). Dış duvarları moloz taş ve ahşap hatlıla örülmüş olan yapı, kuzey-güney doğrultusunda iki sıra halinde üçer ahşap sütun ile üç sahna ayrılmıştır. Doğu, batı ve kuzey yönlerinde birer kapısı bulunmaktadır. Batı kapısının orijinal olduğu ancak doğu kapısının güneye kaydırılarak yerine

22. B. Karamağaralı, *a.g.e.*, 1993, s. 57.

23. Kündekari tekniğinin burada hiçbir uygulaması yoktur. Geniş bilgi için bkz. "minber" bölümü.

24. Bu teknikte, istenilen boyutlarda, üzerine negatif şekilde motif ve kompozisyonların işlenerek hazırlandığı kalıplara, belli bir kıvamda hazırlanan alçı doldurulur. Kuruduktan sonra kalıptan çıkarılan alçı levhalar, düşey ya da yatay eksende yan yana eklenerek istenen yüzeylere kaplanır. Geniş Bilgi için bkz: A. Karaçağ, *a.g.e.*, 2002.

minarenin yapıldığı düşünülmektedir²⁵. Bu görüş ileri sürülürken herhangi bir gerekçe belirtilmemektedir. Doğu ve batı kapıları harime giriş sağlarken, kuzeydeki kapı ise yalnızca ikinci kattaki kadınlar mahfeline açılmaktadır.

Güney ve batı cephelerde ikişer adet alt, ikişer adet üst pencere, doğu cephede bir adet alt, iki adet üst pencere ve kuzey cephede ise iki adet pencere ile birlikte yapının toplam ondört adet dikdörtgen penceresi bulunmaktadır²⁶.

Ayaş Ulu Camii, Anadolu'da genellikle *ahşap tavanlı* ya da *ahşap sütunlu camiler* olarak isimlendirilen yapıların güzel örneklerinden biridir. Anadolu'da bilinen ilk ahşap tavanlı cami Konya Sahip Ata Camii'dir (1258 M.). Yapı 19. yüzyılda ikinci defa yanmış, tamir sırasında da doğu ve batı taraflarından birer sahnı kaldırılmıştır²⁷. Sahip Ata Camii'ne gerek plân, gerekse süsleme ve cephe anlayışı bakımından çok benzeyen diğer bir cami de Beyşehir Eşrefoğlu Camii'dir²⁸ (1297-1299 M). Bu iki yapı mihrap önündeki kubbeleri ve içeri alınmış avlu mahiyetindeki üzeri fenerli açıklıkları ile Malatya Ulu Cami'inde gördüğümüz kubbe-eyvan-avlu şemasını aksettirirler. Anadolu Selçuklu cami tipolojisinde, İsfahan, Ardistan ve Zevvare Mescid-i Cuma'larına bağlanan mihrap önündeki kubbe-eyvan ve içeri alınmış avlu şemasının çok yaygın bir tip olduğu, pek çok cami plânına uygulandığı, Sahip Ata ve Eşrefoğlu camilerinin bu tip içinde yer aldıkları H. Karamağaralı tarafından ileri sürülmektedir²⁹. Aslında üç ana tip gösteren Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Sütunlu Camilerinin birinci ve erken tarihli olanı yukarıda adı geçen örneklerdir. Afyon Ulu Camii (1272), Sivrihisar Ulu Camii (1275), ve Konya Beyşehir Bayındır Köyü camii (14. yy.)³⁰ ise çok sütunlu, içeri alınmış avlulu ve düz damlı oluşları ile yeni bir ahşap cami tipinin habercisidirler. Beyşehir Köşk Köyü Mescidi³¹, Eskil (Aksaray) Ulu Cami (14-15. yy.)³², Ankara Aslanhane Camii (1289-90) ile Ankara Ahi Elvan Camii ve Ayaş'taki ahşap camiler ile özellikle Ayaş Ulu Camisi *kible duvarına dik üç veya beş sahnı dikdörtgen bir şema gösteren, dışında ve içinde avlusu bulunmayan bir tip oluşturlar* ki bu üçüncü tipi teşkil eder. Bütün bu camilerin duvarları düzgün olmayan kesme taş veya molozla, ahşap hatıllı olarak inşa edilmişlerdir. Birinci tipte görülen cephelerin belirtilmesi bu tip şemada görülmez. Bunlar da bir evvelki tip gibi düz toprak dam ile örtülmüşlerdir. Bu yapıların içleri kalem işi süslemeler ihtiva ederler. Mihrapları genellikle alçıdır ve 14. yüzyıla tarihlenilirler (Ankara Aslanhane Camisi ise 13. yüzyılın sonlarına aittir). Timur'un Ankara Savaşı'ndan sonra ise birdenbire bu şema artma gösterir. Bu artış İran ve Türkistan ile temasın çoğalması ve pek çok sanatkârın Anadolu'ya gelmesi ile ilgili

25. B. Karamağaralı, *a.g.e.*, 1993, s. 55.

26. B. Karamağaralı, *a.g.e.*, 1993, s. 55'de mihrap duvarında iki pencere eksik sayarak yanlışlıkla toplam oniki penceresi olduğunu belirtir.

27. H. Karamağaralı, "Sahip Ata Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, III, Ankara, s. 49-75.

28. Y. Erdemir, *Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii ve Külliyesi*, Beyşehir, 1999.

29. B. Karamağaralı, *a.g.e.*, 1993, s.54.

30. Y. Erdemir, "Konya Beyşehir Bayındır Köyü Camii", *Vakıflar Dergisi*, XIX, Ankara, 1985, s. 193-199.

31. Y. Önge, "Anadolu'da XII-XIV. Yüzyılın Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek: 1971 Beyşehir Köşk Köyü Mescidi", *Vakıflar Dergisi*, IX, Ankara, 1971, s. 291-296.

32. Bekir DENİZ, "Aksaray'da Ahşap Sütunlu İki Köy Camii", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, C. IV, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 1988, s. 19-56.

olabilir³³. Ahşap camilerin Türkistan'dan Anadolu'ya gelmiş ve yayılmış oldukları³⁴; Konya, Oburdan, Sokan, Çarkuh, Kum, Kurut Kışlaklarında 11-12. yüzyılda inşa edilmiş ahşap sütunlu dinî yapıların bulunduğu kabul edilmektedir³⁵. Apdullah Kuran'da ahşap sütunlu camilerin Anadolu'ya Türkler tarafından getirildiğini savunmaktadır³⁶.

Ayaş Ulu Camii örtüsü, ahşap sütunlar, mukarnaslı başlıklar ve üzerine konulan profil kesitli yastıkların desteklediği, mihrap duvarına dik iki ana taşıyıcı kiriş ve bu kirişler üzerinde doğu-batı yönünde atılan tavan kirişleri ile meydana getirilmiştir. Ancak orta sahnın, sütunların iç tarafına konulan ikişer sıra konsol dizisi ile diğer sahnılardan daha yüksek yapılmıştır. Bu uygulama aynı zamanda tavana yanlara doğru bir eğim kazandırır. Caminin, yan duvarlarına üstte çepeçevre konsol yerleştirilerek, ahşap tavanın duvarlara bindirdiği ağırlık, kirişlerle bu konsollara aktarılmıştır. Doğru ve batı tarafta ahşap tavanın duvardaki konsollara oturduğu kısımlarda bu bir sıra konsolun üzerinde, altı adet ikinci bir sıra konsol ilave edilerek, sütunların ortada yüklendiği taşıma görevini yanlarda bu konsollar yüklenerek duvarın üzerine binen yükü azaltmışlardır.

Doğu ve batı duvarlarında farklı aralıklarla görülen ikinci sıra konsollara bakılarak yapının beş sahnınlı olarak yapılıp, sonradan üç sahna indirildiği tezi ortaya atılmıştır³⁷. Halbuki beş ve yedi sahnınlı ahşap tavanlı camilerde orta sahnın daha yüksek olabilmesi ve yanlara doğru meylin verilebilmesi için, orta sahnın iki değil, üç konsol yüksekliğinde olması, orta sahnın yanındaki sahnılarda ise iki sıra konsol olması gerekirdi. Bu uygulamanın en iyi örneklerinden biri olan Ankara Aslanhane Camii tavanında bu şekilde kademeli bir sıralanma görülür. Konsol sıraları orta sahnından itibaren üç, iki ve bir sıra olarak dizilmiş ve böylelikle beş sahnın eğimli bir örtü gerçekleştirilmiştir. Oysa Ayaş Ulu Camii tavanında orta sahnın iki, bitişindeki sahnınlar ise tek sıra konsola sahiptir. Bu diziliş yapının orijinalinde beş sahnınlı olduğuna işaret etmemektedir.

Yapının ahşap direkleri üzerinde yer alan başlıklar "tepesi aşağı konulmuş kesik koni veya piramit biçimindedir" (Foto. 9-10). Bu tip ahşap sütun başlıklar genellikle mukarnaslarla süslüdür³⁸. Bu şekildeki başlıklarda, ya başlık kütleleri içinde bir eksen halinde devam eden gövde uzantısına, ayrı ayrı parçalardan işlenmiş mukarnas dilimlerinin birbirini üzerine gelecek tarzda çakılması veya büyük boyuttaki bir parçadan oyulmak suretiyle meydana getirilmişlerdir³⁹. Ayaş Ulu Camii sütun başlıkları, bahsedilen birinci yolla yani, mukarnas dilimlerinin yan yana ve üst üste gelecek şekilde çakılmasıyla elde edilmiştir (Foto. 9-10). Aynı yolla yapılmış, başlıklar (çakma), Beyşehir Eşrefoğlu Camii ve Afyon Ulu Camii başlıklarında karşımıza çıkar. Bazı örneklerde bu mukarnaslı başlıklar renkli nakışlarla süslenmiştir.

33. B. Karamağaralı, *a.g.e.*, 1993, s.55.

34. B. Denike, "Quelques Monuments de Bois Sculpté ou Turkestan Occidental", *Ars Islamica*, II, New York, 1935, s.69-83.

35. B. Karamağaralı, *a.g.e.*, 1993, s.55.

36. A. Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 1972, s.176-186.

37. Anonim, *a.g.e.*, 1983, s. 491.

38. Y. Önge, "Anadolu Mimari Sanatında Ahşap Stalaktitli Sütun Başlıkları", *Önasya Mecmuası*, sayı: 37, Ankara, 1968.

39. Y. Önge, *a.g.e.*, 1972, s.190.

Ayaş Ulu Camii benzeri ahşap tavanlı toprak dam örtülü diğer camilerde olduğu gibi dıştan oldukça sade yapılmış ve moloz taş duvarları dıştan ve içten herhangi bir süsleme unsuru taşımaz. Süslemenin görüldüğü yerler; ahşap tavanda kadınlar mahfeli konsol araları ve giriş yüzeyi, caminin doğu kapısının ahşap kapı kanatları, ahşap minber ve alçı mihraptır.

Doğu cephesinde yer alan kapının ahşap kapı kanatlarını üzerindeki madeni kabalar üç bölüme ayırmaktadır. Bunlar ortada dikdörtgen, altta ve üstte kare şeklindedir. İçleri iç içe geçmiş geometrik bir kompozisyon düzenine sahiptir. Kapı kanatlarının üst bölmelerinde iki levhaya *hadis-i şerif* oyularak yazılmıştır. Bu kapının Tekke Köyünde bulunan eski *Karakoyunlu Köyü Camii*'nden Ayaş'a getirilmiş olduğunu ileri sürülmekle⁴⁰ beraber bunu doğrular bir kanıt yoktur.

Yapının; düzgün ahşap hatıllar ve üzerinde yer alan ahşap kirişlemesi, mukarnaslı başlıkları, başlık ve ana taşıyıcı kirişler arasında yer alan profil kesitli yastıklar ile ahşap direkleri, kirişlerin oturduğu tek ve çift sıra profilli konsolların oluşturduğu ahşap tavan sistemi, mimari kuruluşunun yanı sıra başlı başına plastik ve estetik bir görünüm arz eder.

Tavanda yer alan bu ahşap elemanların bugünkü haliyle boyalı olduğu görülmekle birlikte özgünde nasıl olduğunu anlamak zordur. Harimin kuzey tarafında bulunan kafesli kadınlar mahfelinin bir sıra konsola oturan tabanında; konsol araları ve konsolların bastığı doğu batı yönünde uzanan taşıyıcı kirişin güney yüzünde kırmızı ve yeşil boyalı nakışlara ait izler dikkati çekmektedir. Hatayı tarzda bazı çiçeklerle süslediği anlaşılabilir. Bu kalemleri çok silindiği için şekilleri tam olarak belirlenememektedir.

Yapıda süslemenin yoğunlaştığı elemanlar mihrap ve minberdir: Kitabesi bulunmayan yapının, tarihlendirilmesi konusunda da önemli unsurlardan birini oluşturan mihrap; alçıdan kalıplama tekniği ile levhalar halinde yapılmıştır. Geometrik ve bitkisel motiflerin yanı sıra yazı bordürleri ve mukarnaslı kavsarasıyla, oldukça sağlam durumdadır. Ö. Bakırer, *Kastamonu Kasabaköy Mahmud Bey Camii* (1367) ve *Kemah Köyü Halil Bey Camii* (1363-64) mihrapları ve tarihi bilinmeyen Karaman Akçaşehir Ulu Camii ve İlisra (Yollarbaşı) Ulu Camii mihraplarıyla benzer özellikler gösterdiğini, mihrabın muhtemelen 14. yüzyılda yapılmış olabileceğini ileri sürer⁴¹. Ancak Ayaş Ulu Camii mihrabı, bitkisel kompozisyonların daha ağırlıkta yer aldığı bu örneklerden ziyade şekil, teknik ve üslûp bakımından Ankara ve çevresindeki 14. yüzyıl sonları veya 15. yüzyıla tarihlendirilen alçı mihraplarla aynı karakterdedir. Süslemesinde kullanılan geometrik kompozisyonların benzerleri, 15. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen Ankara'daki *Hacı Doğan, Rüstem Nail* ve *Hacı Seyit Mescitleri*'nin mihraplarında görülür⁴². Hatta aynı kalıpların kullanılmış olması ihtimali de yüksektir⁴³. Buna göre Ayaş Ulu Camisi mihrabının da 15. yüzyılda yapılmış olduğu kabul edilebilir.

Her iki yüzü de simetrik işlenmiş ahşap minberin süpürgelikleri, merdiven korkulukları, köşkü, kapının bazı bölümleri ile yan aynalıları kuşatan ince bordürlerden bazıları yenilenmiştir. Yenilenen kısımlar bezemesizdir. Ceviz ağacından yapılmış olan minberin, yan aynalık

40. M. Aldan, *Ayaş*, Ankara, 1985, s. 32; A. Ersoy, *XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği*, İstanbul, 1993, s.13.

41. Ö. Bakırer, *a.g.e.*, s. 225.

42. B. Eskici, *a.g.e.*, s.101.

43. B. Eskici, *a.g.e.*, s.101.

ve köşk altında, üst üste çakılan panoların yüzeylerinde süslemelerinde tamamen oyma tekniği uygulanmıştır⁴⁴. Dolayısıyla, geometrik parçaların etrafındaki çita görünümlü unsurlar çakılan veya geçme yapılan çita şeklinde değildi⁴⁵. Bunların sırtları yuvarlatılmış ve ensiz tutulmuştur. Merdiven korkuluklarını oluşturan yatay dikdörtgen panolarda kafes tekniği görülür. Üzerinde herhangi bir kitabe bulunmayan minberin süslemeleri geometrik ve bitkisel kompozisyonlardan oluşur. Minberdeki işçiliğin kaba ve yüzeyselliğinden dolayı taşralı hatta Ayaş'lı bir ustanın eseri olabileceği ileri sürülmektedir⁴⁶. 13. ve 14. yüzyılın inceliği ve girift kompozisyonları ile sedef, ahşap vb. değişik renkli kakmaların bulunmayışı sebebiyle 15. yüzyıla tarihlenmektedir⁴⁷.

Yapıyı konu alan çeşitli araştırma ve çalışmalarda, mimari tarzı ile mihrap ve minberinden yola çıkılarak tarihlendirildiği görülür. Bu tarihlendirmeler; 14. yüzyıl⁴⁸, 14 yüzyılın sonu veya 15. yüzyılın başları⁴⁹ ve 15. yüzyıl⁵⁰ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu verilerden hareketle Ayaş Ulu Camii gerek plân tipi, gerekse inşa malzemesi, tekniği ve ahşap süslemeleri ile alçı mihrap ve minber kompozisyonları bakımından 15. yüzyıla tarihlendirilebilir.

KAYNAKÇA

M. Aldan, *Ayaş*, Ankara, 1985.

Ö. Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*, Ankara, 2000.

S. Bayrakal, *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, İstanbul, 2008.

B. Denike, "Quelques Monuments de Bois Sculpté ou Turkestan Occidental", *Ars Islamica*, II, New York, 1935, s. 69-83.

B. Deniz, "Aksaray'da Ahşap Sütunlu İki Köy Camii", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, C. IV, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 1988, s. 19-56.

Y. Erdemir, "Konya Beyşehir Bayındır Köyü Camii", *Vakıflar Dergisi*, XIX, Ankara, 1985, s.193-199.

Y. Erdemir, *Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii ve Külliyesi*, Beyşehir, 1999.

A. Ersoy, *XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği*, İstanbul, 1993.

B. Eskici, *Ankara Mihrabları*, Ankara, 2001.

44. Minberden bahsedilen bazı yayımlarda Sahte künde-kâri tekniği ile yapıldığı söylenmektedir. Bkz: B.Karamağaralı, a.g.e., s. 56; M.Görür, a.g.e., s. 245: "sahte künde-kârinin tamamen kabartma künde-kâri tekniği" ile yapıldığını belirtir.

45. Bu sebeple sahte künde-kâri tekniği denilemez, sahte künde-kârîde geometrik parçaların çerçevesini oluşturan çitaların çakılmış veya yapıştırılmış olması gerekirdi oysa burada oyma yoluyla elde edilmiş çita görünümlü profiller görülür.

46. M. Görür, a.g.e, s. 252.

47. B. Karamağaralı, a.g.e., s. 56-57; M.Görür, a.g.e., s. 252; S. Bayrakal, a.g.e., s.186'da 15. yüzyılın ilk yarısına ait minberlerin içine almıştır.

48. Y. Önge, a.g.e., 1972, s.190; Ö. Bakırer, a.g.e., s.225, dip not 225 ve 275.

49. K. Otto-Dorn, a.g.e.,1959, s.72; G. Öney, a.g.e., 1971, s. 99.

50. *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler; Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını*, Ankara, 1983, s. 493; B. Karamağaralı, a.g.e., 1993, s. 57; M. Görür, a.g.e., 1997, s.252; B. Eskici, a.g.e., 2001, s.101; S. Bayrakal, a.g.e., 2008, s.186:dip not. 687'de yapının minberini 15. yüzyılın ilk yarısına ait örneklerin içerisinde saymaktadır.

- M. Görür, “Ayaş Ulu Camii Minberi”, *Ayaş ve Çevresi Kültür-Sanat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Ayaş, 2-3 Mayıs, 1997*, Ankara, 1997, s. 245-253.
- A. Karaçağ, *Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler*, S.Ü. S.B.E., Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2002.
- B. Karamağaralı, “Ayaş Ulu Camii”, *Ayaş ve Bünyamin Ayaşı, Ayaş, 2-4 Temmuz, 1999*, Ankara, 1993, s.53-59.
- H. Karamağaralı, “Sahip Ata Camii’nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, III, Ankara, s. 49-75.
- A. Kuran, “Anadolu’da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi”, *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 1972, s.176-186.
- K. Otto-Dorn, “Seldschukische Holzsaulenmoschen”, *Aus der Welt der Islamischen Kunst*, Berlin, 1959.
- G. Öney, *Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, Ankara, 1971.
- Y. Önge, “Anadolu’da XII-XIV. Yüzyılın Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek: 1971 Beyşehir Köşk Köyü Mescidi”, *Vakıflar Dergisi*, IX, Ankara, 1971, s. 291-296.
- Y. Önge, “Anadolu Mimari Sanatında Ahşap Stalaktitli Sütun Başlıkları”, *Önasya Mecmuası*, Sayı: 37, Ankara, 1968.
- Y. Önge, “Selçuklularda ve Beyliklerde Ahşap Tavanlar”, *Atatürk Konferansları V. Ankara*, 1971-1972.
- Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, I, Ankara, 1983.

Foto. 1- Ayas Ulu Camii, kuzeybatı yönünden görünüş.

Foto. 2- Ayas Ulu Camii, doğu cephesi, giriş kapısı.

Foto. 3- Ayaş Ulu Camii, doğu kapısının kuzey kanadında yer alan kitabe.

Foto.4- Ayaş Ulu Camii, doğu kapısının güney kanadında yer alan kitabe.

Foto. 5 - Ayaş Ulu Camii, harim, tavan sistemi, görünüş.

Foto. 6- Ayaş Ulu Camii, güney cephesinden görünüş.

Foto. 7- Ayaş Ulu Camii, doğu cephede yer alan minarenin genel görünüşü.

Foto. 8- Ayaş Ulu Camii, harim, kuzey cepheden görünüş.

Foto. 9- Ayaş Ulu Camii, ahşap tavan, genel görünüş.

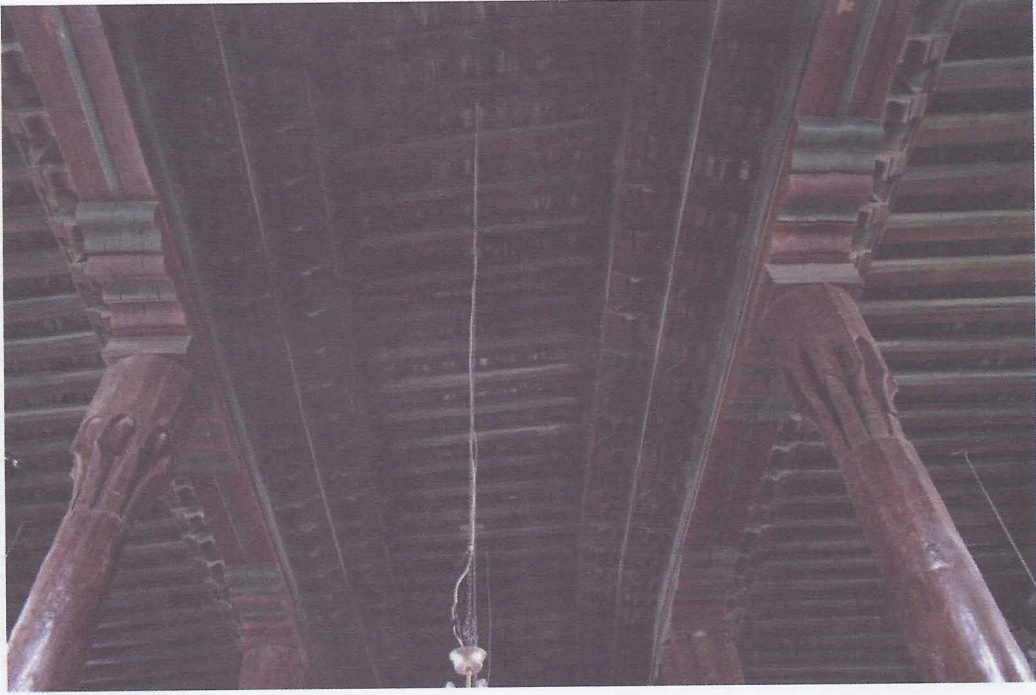

Foto. 10- Ayaş Ulu Camii, harim, ahşap tavan, orta sahnin görünüşü.

Foto. 11- Ayaş Ulu Camii, harim, ahşap sütun ve sütun başlıkları, detay.

Foto. 12- Ayaş Ulu Camii, harim, doğu duvarı, konsol detayı.

Foto. 13- Ayaş Ulu Camii, harim, mihrap, genel görünüş.

Foto. 14- Ayaş Ulu Camii, harim. minber, batı yüzünden görünüş.

Foto. 15- Ayaş Ulu Camii, harim, minberin doğu yüzünden detay.

Foto. 16- Ayaş Ulu Camii, harim, minber, doğu yönünden detay.

Foto. 17- Ayaş Ulu Camii, harim, mahfil altındaki ahşap üzerine kalemîşi süsleme, detay.

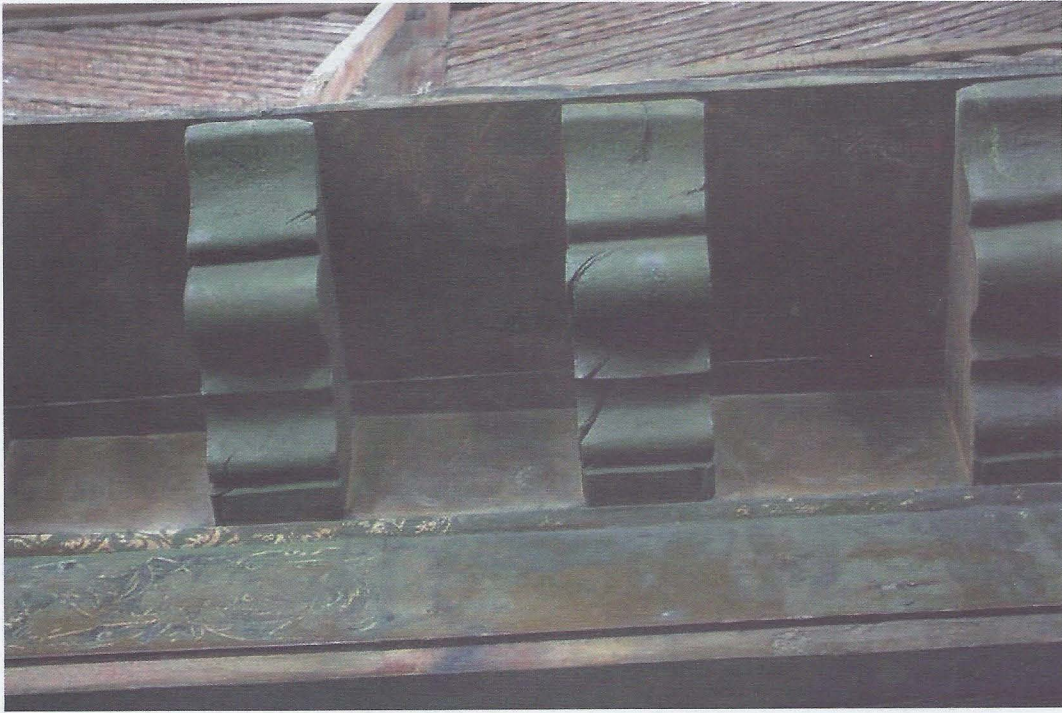

Foto.18- Ayaş Ulu Camii, harim, mahfil altındaki konsol aralarında yer alan ahşap üzerine kalemîşi süsleme izleri, detay.